

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА СПІЛКА ГЕРМАНІСТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ
КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Світлій пам'яті ректора Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, професора Віталія Івановича Завіни присвячується...

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Матеріали п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції «Мови і світ: дослідження та викладання»

Серія:
Філологічні науки
(МОВОЗНАВСТВО)

Випуск 96 (1)

Кіровоград – 2011

фразеологізма *an Englishman's house is his castle – none may force entrance* в ситуації, где местом общения является ванная комната:

*I waved crossed fingers at her. – “King’s X”. – “But, Daddy-“
“I said King’s X, Miss Hothouse Rhubarb, and I meant King’s X”. I slammed the door and shouted, “A man’s bathroom is his castle”. And I heard her laugh. [8: 295]*

Итак, прагматическая установка адресанта формируется на основе предварительного учета других параметров коммуникативной ситуации. Определив социальные и индивидуально-психологические характеристики адресата, обстановку и место общения, адресант выбирает вербальные средства, посредством которых он будет воздействовать на адресата с целью реализации своего коммуникативного задания. Адресант, используя преобразованную фразеологическую единицу в качестве вербального средства реализации коммуникативного задания, полагает, что преобразованная фразеологическая единица более адекватно служит его выполнению.

Таким образом, во вторичных ситуациях общения окказиональное преобразование фразеологических единиц является действенным средством реализации коммуникативного задания.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. / Лингвистическая прагматика; вып. XVI. – М. : Прогресс, 1985. – С. 3–47.
2. Грайс Г.П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике/ Лингвистическая прагматика; вып. XVI. – М.: Прогресс, 1985. – С. 217–237.
3. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. – Винница : Нова книга, 2009. – 272с.
4. J. Fowles. The French Lieutenant’s Woman. – London, Triad, Panther Books, 1985. – 246p.
5. A. Hailey. The Moneychangers. – Pan Books, 1976. – 176p.
6. I. Shaw. Nightwork. – New York: Dell Publishing Company, 1975. – 193p.
7. J. Steinbeck. Of Mice and Men // American Short Novels. The 20th Century. – Moscow: Raduga Publishers, 1987. – p. 9-86.
8. J. Steinbeck. The Winter of Our Discontent. – Moscow: Vyssaja Skola, 1985. – 377p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сергій Волосевич – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри практики та фонетики англійської мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: англійська фразеологія

НЕРІВНІСТЬ СТАТУСІВ КОМУНІКАНТІВ ЗА УМОВ АКТУАЛІЗАЦІЇ РІЗНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ПОЗИЦІЙ

Олена ЄМЕЛЬЯНОВА (Суми, Україна)

У статті аналізується асиметричне мовленнєве вираження статусів співрозмовників з точки зору актуалізованої ними комунікативної позиції (Дитини, Батька, Дорослого).

Ключові слова: мовленнєве вираження статусу, комунікант, комунікативна позиція, трансація.

The article deals with analysis of speech realization of interlocutors’ status in the aspect of actualized communicative position.

Key words: speech realization of status, interlocutor, communicative position, transaction.

Стрижем розробки антропоцентричної парадигми вивчення мови виступає діада „людина – мова”. Сучасне мовознавство зосереджене на вивченні мови як людського способу буття у світі, воно досліджує людину як мовну особистість, творця дискурсу у всій складності психологічних, соціальних, гендерних, ідеоетнічних та вікових чинників, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Мета статті полягає у вивченні асиметричності мовленнєвого вираження статусів співрозмовників з точки зору актуалізованої комунікативної позиції (Дитини, Батька, Дорослого). Об’єктом дослідження виступають діалогічні фрагменти англійського художнього дискурсу, в яких експліковано асиметричність статусів комунікантів. Предметом аналізу є засоби вербального та невербального вираження статусів комунікантів (зверхність чи підлеглість).

Для сучасних досліджень у руслі комунікативної лінгвістики характерним є погляд на комуніканта як на цілісну особистість, що одночасно постає і як сукупність ряду іпостасей [4: 70]. Беручи до уваги різноманітні комунікативні фактори, в структурі особистості комуніканта виокремлюють *Я* тілесне (фізичне), *Я* соціальне, *Я* інтелектуальне, *Я* психологічне (емоційне) та *Я* мовленнєво-мисленнєве. Іпостасі *Я* мають різні форми маніфестації. *Я* психологічне може проявлятися у психологічних ролях (в обраній комунікативній позиції [2: 24]) Батька, Дитини чи Дорослого, які досліджуються в рамках трансактного аналізу [4: 70].

Виходячи з положень трансактного аналізу стосовно того, що его-стани Батька та Дитини містять в собі, що найменше дві іпостасі – “позитивну”[+] та “негативну” [-], з огляду на вивчення вербальної та невербальної маніфестації нерівності статусів комунікантів, представляється релевантним розгляд таких комбінацій актуалізованих співрозмовниками комунікативних позицій як: [Б(-) – Ди(-)], [Ди(-)₁ – Ди(-)₂], [Б(-)₁ – Б(-)₂], [Ди(+)₁ – Ди(-)₂], де Б – Батько, Ди – Дитина.

Трансакція між закоханими на рівні невдоволення, караючий Батько – неслухняна Дитина [Б(-) – Ди(-)] є конфліктною за своїм єством, віддзеркалюючи прагнення кожного із комунікантів до безсуперечливого домінування, що знаходить своє відбиття у мовленні як експлікація асиметричності статусів співрозмовників.

Тип ситуації:

соціальний рівень/рольовий модус: закоханий (Damon) – закохана (Helen)

психологічний рівень/комунікативна позиція: невдоволення, караючий Батько/імпульсивна, жорстока Дитина – неслухняна Дитина:

Damon бачив, як його кохана спілкувалася зі своїм співвітчизником Ласситером, який мав недобру славу серед людей. Це викликало серйозне незадоволення з боку Дамона.

He looked bleak with rage, his lips drawn into a thin line.

“What were you doing with Lassiter?”

Ініціюючи спілкування з комунікативної позиції невдоволеного, караючого Батька, адресант-закоханий спрямовує вектор стимулу до слухняної Дитини, але респонсивне висловлювання адресата віддзеркалює факт актуалізації комунікативної позиції неслухняної Дитини. Вектори стимулу та реакції перехреснуються, що свідчить про проблемність перебігу інтеракції між закоханими.

Нахабне реагування з боку Гелен експліцитно кидає виклик домінуючому статусу адресанта.

“Talking. Sharing his lunch. Wearing his sweater.” She sounded flip, but inside she was fainting.” “If you hadn’t turned up, we’d have gone for a sail around the island.”

His hand closed around her arm, his fingers biting into her flesh so deeply that she had to strafe a cry.

“You will go nowhere with that man. Do you understand, Eleni? Nowhere.”

Яскрава вербальна ((1)непрямий категоричний наказ-заборона, представлений висловлюванням з дієсловом у формі майбутнього часу: *“You will go nowhere with that man”*, (2) уживання прагматичного форматора *“Do you understand?”*, що експлікує гнів та незадоволення [3: 178]) та невербальна реакція (порушення особистого простору з фізичною експлікацією сили: *His hand closed around her arm, his fingers biting into her flesh so deeply that she had to strafe a cry*) невдоволеного, караючого Батька свідчать про те, що чоловік не звик до такої емансипованої поведінки жінок і не готовий прийняти подібну вербальну та невербальну поведінку з боку коханої.

“No!” She tore herself free, stood glaring at him, tension spiraling up inside her at his touch, even in anger. “You don’t own me. I’ll go where I wish. See anyone I want. Do you understand?”

Адресат-жінка за допомогою вербальних засобів: (1) відвертої відмови виконувати наказ адресанта (*“No!”*); (2) експлікації особистісних бажань та уподобань (*“I’ll go where I wish. See anyone I want.”*); (3) цитації прагматичного форматора, що має яскравий відтінок негативної суб’єктивної модальності (*“Do you understand?”*) та невербальних засобів (*She tore herself free, stood glaring at him...*) завищує свій статус і вже вкотре кидає виклик розгніваному, караючому Батьку.

Як вважає Н.Д. Арутюнова, опозиція між мовцем і слухачем найбільш чітко передається за допомогою інтонації. Слова, словосполучення або цілі фрази, процитовані співрозмовником, втрачають своє пряме комунікативне значення питання, ствердження, спонування, відповіді і перетворюються у діалогічне жало, своєрідний словесний бумеранг [1: 670].

Зухвала поведінка Гелен призводить до того, що Дамон приймає її правила гри і вже в наступній ремарці він виступає з позиції імпульсивної, жорстокої Дитини.

“And you want Lassiter?” His mouth curled in derision.

No, she thought in pain. I want you, and I love you. How can you put your hand on me and not know it?

“I might,” she lifted her chin, sensing that her best defense lay in defiance.

He uttered an expletive under his breath and turned away (S.Craven).

Всупереч своїм справжнім почуттям Гелен продовжує поводитись з позиції неслухняної, примхливої Дитини, і це призводить до повного колапсу мовленнєвої взаємодії.

Аналіз мовленнєвої взаємодії на психологічному рівні невдоволений, караючий Батько – неслухняна Дитина [Б(-) – Ди(-)] свідчить про те, що адресату-неслухняній Дитині завжди вдається завищити свій статус. Схематично це можна представити наступним чином: $A_2 > A_1$, де A_2 – мовленнєве вираження статусу адресата, який вступає у спілкування з комунікативною позицією неслухняної Дитини.

Трансакція на рівні імпульсивна, жорстока Дитина₁ (Дамон) – неслухняна Дитина₂ (Гелен) ([Ди(-)₁ – Ди(-)₂]), що є наслідком попередньої трансакції ([Б(-) – Ди(-)]) свідчить про зверхність статусу адресата-жінки ($A_2 > A_1$).

Вивчення фактичного матеріалу дозволяє констатувати, що трансакція на рівні караючий Батько₁ – розгніваний Батько₂ [Б(-)₁ – Б(-)₂] не є характерною для взаємовідносин між чоловіком та жінкою, яких об'єднує спільне почуття кохання. Подібний тип трансакції зустрічається в умовах так званого “любовного трикутника”, коли один з комунікантів щиро кохає іншого, але те кохання не є взаємним.

Тип ситуації:

соціальний рівень/рольовий модус: закоханий (Charles) – закохана (Fiona)

психологічний рівень/комунікативна позиція: караючий Батько – розгніваний Батько.

Фіона розповідає Чарльзу про своє рішення вийти заміж. Чарльз, щиро кохаючи Фіону, намагається переконати кохану жінку в тому, що її обранець керується не почуттями, а жагою багатства та влади.

“...In love with you? Ha! Grimsby's the reason he wants to marry you. He thinks that, through you, he'll control Grimsby Petroleum. He and his Scottish Nationalist friends. He doesn't love you, Fiona, he's using you. He wants your wealth and power.”

Чарльз ініціює спілкування з комунікативною позицією караючого Батька, який досить несхвально висловлюється на адресу нареченого Фіони. Вербальним маркером даної психологічної ролі виступають прецеденти – *Grimsby Petroleum* – назва нафтової корпорації та *Scottish Nationalist friends* (маються на увазі члени Шотландської Націоналістичної партії).

Респонсивне висловлювання Фіони експлікує факт актуалізації комунікативної позиції розгніваного Батька, який має свою конкретну точку зору і готовий її відстоювати.

“Charles!” I trembled with rage. “You forget yourself. I can understand your surprise, but this outburst is completely irresponsible. You're talking of a man I'm going to marry. He doesn't know who I am, so he can't possibly be marrying me for anything but me! He thinks I'm a secretary or something. You're wrong, totally wrong.” (K. Blickle).

Вокатив (“Charles!”), підсилений експресивами (“You forget yourself.”; “...this outburst is completely irresponsible”; “You're wrong, totally wrong.”) виступають маркерами комунікативної позиції адресата-розгніваного Батька та експлікують його вищий статус. Схематично це можна представити наступним чином: $A_2 > A_1$, де A_2 – мовленнєве вираження статусу адресата, що вступає у спілкування з комунікативною позицією розгніваного Батька.

Трансакція між закоханими на рівні слухняна Дитина – жорстока, примхлива Дитина [Ди(+)- Ди(-)] віддзеркалює безперечне домінування статусу жорстокої, примхливої Дитини.

Тип ситуації:

соціальний рівень/рольовий модус: закохана (Kate) – закоханий (Ned)

психологічний рівень/комунікативна позиція: слухняна Дитина – жорстока, примхлива Дитина.

Кейт розповіла Неду, що чекає від нього дитину.

Kate Mallow, staring up into Ned's face as he stood, back to the door of his lodgings, thumbs thrust into his belt. Kate said timidly: "Aw, Ned, don't send me home yet. I didn't mean what I said. I'll wait till you're ready to wed me."

Стимул ініційований слухняною Дитиною, яка добровільно занижує свій статус з тим, щоб догодити коханому чоловіку. Це знаходить своє відбиття у вербальних засобах, представлених: (1) реквестивом ("Aw, Ned, don't send me home yet."); (2) виправдуванням ("I didn't mean what I said"); (3) попередньою згодою чекати того моменту, коли коханий буде радий з нею одружитися. Невербальні засоби (кінесичні (*staring up into Ned's face*), просодичні (*said timidly*), які супроводжують комунікацію, маркують значно нижчий статус мовця на невербальному рівні.

He smiled wryly: "Thank you," he said, sarcastically: "Aaach! Some of you judies make me sick. If I'd married every blurry tart that came to me with your tale, I'd have a harem by now," staring at her: "You'll be all right. What the 'll are you worryin' about?" hitching his belt and spitting: "You ought to be glad I looked at you."

Адресатне респонсивне висловлювання віддзеркалює факт актуалізації комунікативної позиції жорстокої, примхливої Дитини, яка отримує задоволення від того, що принижує та ображає іншу людину. Вербальними маркерами даної комунікативної позиції (Ди(-)) виступає: (1) безеквівалентна лексика (*harem m.i.*); (2) знижена лексика (*blurry tart m.i.*), підсилені на невербальному рівні мимічно (*smiled wryly*), просодично (*said sarcastically*) та за допомогою жестів (*hitching his belt and spitting*).

Ініціювавши нову тему, адресат змінює свою комунікативну роль і виступає вже у якості адресанта [5: 66]. Респонсивне висловлювання свідчить про актуалізацію комунікативної позиції слухняної Дитини, яку обрала для себе Кейт, спілкуючись з коханим чоловіком. Вона погоджується з усім, що каже коханий.

"Oh, I am, Ned ... I am, really."

"Well, go on. You'd better hoppit now, I'm tired." He turned about and lounged into his lodgings, closing the door on Kate (W. Greenwood).

Останнє висловлювання Неда, представлене: (1) прямим спонуканням ("Well, go on"); (2) непрямим спонуканням з конструкцією *had better*, що має значення підсиленої рекомендації [7: 123], підкріплене невербальними маркерами, остаточно визначило домінування статусу жорстокої, примхливої Дитини. Вербальним маркером комунікативної позиції Ди(-) виступає жаргонізм "*hoppit*" – "Котись звідси!".

Співвідношення статусів закоханих на рівні [Ди(+)- Ди(-)] має наступний вигляд: $A_2 > A_1$, де A_2 – мовленнєве вираження статусу адресата, що вступає у спілкування з комунікативної позиції жорстокої, примхливої Дитини. За умов зміни комунікативних ролей, тобто коли Ди(-) виступає адресантом висловлювання, дисбаланс статусів залишається, але тепер він має наступну представленість: $A_2 < A_1$, де A_2 – мовленнєве вираження статусу адресата-слухняної Дитини.

Подібний тип мовленнєвої взаємодії між закоханими можливий лише у випадку порушення психологічного паритету взаємовідносин між закоханими, тобто коли одна людина кохає всім серцем, а інша дозволяє себе кохати [6].

Трансакція між закоханими на рівні імпульсивна, примхлива Дитина₁ – імпульсивна, примхлива Дитина₂ [Ди(-)₁ – Ди(-)₂] характеризується постійним дисбалансом статусів співрозмовників, які ставлять собі за мету завищити свій статус і принизити статус іншого комуніканта.

Тип ситуації:

соціальний рівень/рольовий модус: закохана (Sally) – закоханий (Ned)

психологічний рівень/комунікативна позиція: слухняна Дитина / імпульсивна, примхлива Дитина – імпульсивна, примхлива Дитина.

Нед зустрів кохану дівчину на вулиці, але вона зовсім не рада його бачити.

“Hallo, Sal,” he said warmly.

Привітне вітання з боку слухняної Дитини блокується адресатом-жінкою, яка вступає у спілкування з комунікативної позиції імпульсивної, примхливої Дитини. За допомогою ін’юнктива (“*Get out of my way*”), супроводжуваного невербальними маркерами комунікації (*she snapped*), адресат значно завищує свій статус і спрямовує подальший перебіг спілкування у конфліктне русло ($A_2 > A_1$, де A_2 – Ди(-)).

“Get out of my way,” she snapped, and made as though to pass him.

Така агресивна реакція з боку коханої змінює поведінку Неда, що призводить до зміни комунікативної позиції. Слухняна Дитина легко переходить на рівень імпульсивної, примхливої Дитини, завищуючи свій статус та закріплюючи його на вербальному та невербальному рівнях.

Instantly his expression changed: he scowled and caught her by the hand holding the spring of blossom: “Here,” he growled: “Half a mo,” a thorn pricked his finger; he glanced at her hand: “Ha!” he sneered: “Bin in the country, have you?” thickly: “I suppose you’ve bin with that...”

She snatched her hand away: “You take your dirty hands off me, Narkey.”

Невербальна реакція адресата (*She snatched her hand away*) підкріплена на вербальному рівні (ін’юнктив, підсилений подвійним звертанням: адресатно-особовим займенником *you* та вокативом) свідчить про завищення статусу адресата.

His lips tightened across his teeth: “Dirty hands, eh. They wusn’t dirty when I’d got plenty o’jack an’ I wus paying for you to go dancing, wus they, eh?”

Цитація (“*dirty hands*”) ставить адресата в опозицію до співрозмовника. Висловлювання адресанта вже спрямоване проти нього самого. Вербальним маркером комунікативної позиції Ди(-) виступає сленг (*jack*).

“I never asked you to pay. I’d have paid my whack an’ you know it” (W. Greenwood).

І знову респонсивне висловлювання експлікує факт актуалізації комунікативної позиції імпульсивної, примхливої Дитини, яка ні в якому разі не готова погодитися з точкою зору співрозмовника та визнати домінування його статусу.

Незважаючи на постійну конкуренцію, даний тип взаємодії [Ди(-)₁ – Ди (-)₂] характеризується перевагою статусу адресата-жінки ($A_2 > A_1$, де A_2 – Ди(-)), оскільки саме адресат, породжуючи конфлікт на прагматичному рівні, керує перебігом інтеракції.

Перспективним вважаємо дослідження мовленнєвого вираження статусу адресата з точки зору ужитих ним комунікативних стратегій та тактик, вивченні соціолінгвістичних особливостей даного феномену.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
3. Скидченко С.А. Языковые средства выражения социального статуса в современном английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1997. – 214 с.
4. Тарасова И.П. Структура личности коммуниканта и речевое воздействие // Вопросы языкознания. – 1993. – № 5. – С. 70-82.
5. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. – М.: Рус. яз., 2002. – 216 с.
6. Crabtree T. The geometry of a relationship // Cosmopolitan. – 1995. – P. 24-26.
7. Leech G., Svartvik J. A Communicative Grammar of English. – М.: Prosvesheniye, 1983. – 304 p.
8. Blickle K. North Sea Mistress. Romance and Revolution in Modern-day Scotland. – N.Y.: Doubleday and Company, Inc., 1977. – 252 p.
9. Craven S. Moon of Aphrodite. – Toronto, London, Los Angeles, Amsterdam, Sydney, Hamburg, Paris, Stockholm, Athens, Tokyo: Harlequin Books, 1981. – 187 p.
10. Greenwood W. Love on the Dole. – London: Guild Books, 1952. – 192 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Смельянова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України».

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика.